

ИВАН ВАЗОВ „НЕМИЛИ-НЕДРАГИ“

ПРОБЛЕМЕН АНАЛИЗ

1. Смисълът на заглавието и съдържанието на понятието „хъш“

а. Изразът „немили-недраги“ води началото си от българския фолклор. Във вековете на робството така назовават онези синове на народа, които, прокудени от поробителя, се скитат по чужди земи. И Вазов, и Ботев, а също така и другият ни голям национален поет Яворов го употребяват, за да внесат определена психологическа атмосфера в своите произведения – атмосфера на носталгия по загубената родина.

б. Според Вазов в I глава хъшовете са „останки от героическите чети на Хаджи Димитра и Филип Тотя“. Времето, за което се повествува, е между 1868 година, когато влизат тези чети в България, и 1876 година, когато избухва сръбско-турската война, епизод от която е описаната в повестта битка при Гредетин.

в. Според Вазов във II глава хъшовете са „един нов и гладен пролетариат, съставен от подвизи, дрипи и слава“.

г. Според славния герой Странджата „хъш значи да се мъчиш, да гладуваш, да се биеш, с една дума, да бъдеш мъченик“.

д. Хъшовете са мъченици на националната идея, но заедно с това те са жертви на социалната несправедливост. Затова те мразят еднакво турците и чорбаджиите. Националното и социалното начало се преплитат, така както се преплитат битовото и историческото, героизмът и мъченичеството.

2. Пейзажът в началото на повестта

а. Детайли: нощта е влажна и мрачна, браилските улици пустеят; студената декемврийска мъгла се е „напластила“ в тях (метафора); мъжделивите фенери, вместо да разпръскват мрака, още повече го сгъстяват (парадокс); всички лавки и магазини са затворени вече; дочуват се само уединени крясъци и псувни на закъснели картоиграчи.

б. С помощта на пейзажа Вазов създава усещането за студенина и отчуждение, което съпътства хъшовете в емигрантския им живот. Природната картина е нарисувана пестеливо, но изразително. Тя е в унисон с нерадостния живот на героите и играе ролята на психологическа увертюра към повестта.

3. Надписите върху тютюнджийските лавки

а. Метафоричният епитет „будна“ (кръчма) подсказва, че вътре са се събрали будни хора, патриоти.

б. Сред надписите се открояват три ключови думи – български, народен и свободен, които сами по себе си говорят изразително за атмосферата наоколо.

в. Изображенията по стените разкриват омазата към поробителя.

г. Вазов нарича надписите гръмливи и безсмислени, а живописата – първобитна... Но това не бива да се възприема буквално, защото не е важна естетическата стойност на текстовете и рисунките, а тяхното съдържание, което е главен предмет на пресъздаване.

д. Смисълът на понятието „народен“ – народен се нарича всеки българин, избягал от тъмницата или въжето, който има някакво състояние и помага според силите си на бедните си братя, „останки от героическите чети на Хаджи Димитра и Филип Тотя“. Всеки такъв народен тютюнджия дава на вяра хляб и тютюн на съотечествениците си с надеждата, че ще му се изплатят при по-добри времена. Пък и да не го направят, те са хъшове, бедни хора, мисли си той. В началото писателят пресъздава типа, а после го илюстрира чрез конкретния характер. В най-голяма степен това понятие се изпълва със значение от образа на Странджата.

4. Как разказва Иван Вазов?

а. В духа на класическата повествователна традиция, под чийто знак преминава почти цялата реалистична литература на деветнадесети век

- най-напред представя обстановката, средата, в която живеят, а след това и самите герои. Героите са рожба на средата, характеристиките им са обусловени от нея;
- най-напред разкрива човешкия тип, а след това конкретния герой, който го възплъщава;
- от общото към конкретното, от социалното към човешкото.

б. Разказва емоционално, пристрастно, като писател, който не е чужд на проблемите, а напротив – истински се вълнува, изстрадва събитията, за които говори, представя ги обективно художнически, но и ги коментира.

5. Кръчмата на Странджата

а. Фактът, че се намира в подземие, може да се тълкува и символично: вътре са се събрали хора от социалните низини, от социалното дъно.

б. Детайли: топъл и задушлив въздух, просмукан от кадежа на цигарите и киселите изпарения на питиетата; измокрена полица, по която са наредени чашите и шулиците; патриотическа атмосфера, за която говорят сюжетите на картините, окачени по стените, и текстовете под тях; надписът върху байрака "Свобода или смърт" е емблематичен за нашето Възраждане от революционната му фаза.

в. Топлината и уютът в кръчмата ярко контрастират на студената декемврийска нощ; в контраста между студено и топло писателят е вложил определено символично значение.

6. Портретите на петимата хъшове

а. Македонски

- дългите му мустаци и "громкото" му име говорят за хайдушкото му минало;
- дребното му и надупчено от шарката лице и лукавите му дръзки очи разкриват някои негативни черти от характера – героят обича да послъгва на карти, понякога краде от другарите си.

б. Хаджият – момък на възраст до трийсет години, сухо, дългнесто, жълтеникаво лице, остра брада без косми. Непрекъснато навежда глава и дремливо я клати, което е знак за отслабване и умора.

в. Попчето – млад човек с черно, бръснато, нагърчено от преждевременна старост лице. Често и машинално прави движение с ръката си към гърдите, сякаш глади космите на невидима брада. Участвал е в четата на Филип Тотю, а сега е хъш.

г. Бръчков

- най-младият от всички, почти хлапак с фес;
- дете на невинността и ентузиазма. Син на богат свищовски търговец, напуснал тайно "магазинята" на баща си, защото му е омръзнало това сигурно и егоистично съществуване, което е "една монотония";

- мечтател, идеалист, ветреник, поет, изобщо човек на духа, а не на практическите съображения;

- Вазов му отделя по-значително място при портретуването, защото сам писателят е негов прототип.

д. Странджата

- стар инвалид, раздиран от честа кашлица вследствие на охтиката в гърдите си;

- бледолик, болнав, сух като скелет човек;

- Вазов представя един след друг Бръчков и Странджата, за да съпостави младостта и опита, ентузиазма и горчивите последици от участие в революционната борба.

7. Разсъжденията на Вазов за живота на хъшовете във II глава

а. Животът на тези мъченици е предаден синтезирано посредством серия от парадокси

- България е затворена за тях, а Румъния им дава гостоприемство, каквото дава пустият морски бряг на изхвърлените от бурята корабкрушенци... В тази сполучлива метафора се усеща една друга – метафората за катастрофирания кораб на несъстоялата се българска революция от 1868 година;

– те са в общество, но са в пустиня; парадоксът проблематизира отношението между формалното и реалното място на хъшовете в живота на румънското общество. Освен това той подчертава открито изразената враждебност на последното към тях, показана на много места в произведението;

– великата река Дунав им прилича на една бара; ясно е, че огромното желание да се върнеш в отечеството скъсява разстоянията поне в психологически план;

– родината е толкова близо и толкова далече – близо в пространството, а далече като практическа възможност да се върнеш в нея;

– родината е най-мила, когато я загубиш безвъзвратно; усещането за носталгия, за болка е най-силно именно в такива моменти.

б. Хъшовете са "един нов и гладен пролетариат, съставен от подвизи, дрипи и слава"

– определението "пролетариат" внася нов мотив в повестта. Досега героите са разглеждани като мъченици на националната идея. Оказва се, че те са жертви и на социалната несправедливост;

– подвизите са тяхното героично минало, едничката им гордост;

– дрипите са тяхното настояще;

– славата е може би тяхното бъдеще... Уговорката, разколебаването се налагат от печалния финал на повестта, разкриващ съдбата на Македонски, и от заложеното в текста на произведението смислово напрежение между минало и настояще.

8. Речта на Странджата

а. За какво говори Странджата?

– за миналите битки в отечеството, които не са отишли напразно, а са събудили у народа желанието за свобода и за правда;

– за достойно изпълнения патриотичен дълг;

– за абсолютната безкористност на хъшовския подвиг. Те не искат пари, не искат имоти. Те се жертват за свободата на България и единствената им цел е да видят родината си свободна – "ни повече, ни по-малко";

– за болката от принудителното бездействие;

– за собственото им положение на емигранти и положението на техните братя в поробеното отечество;

– за смисъла на понятието "хъш";

– за оптимистичното бъдеще, когато ще се "размири политиката", сърцата ще затуптят, те ще грабнат левското знаме и ще извикат "Смърт или свобода".

б. Как говори Странджата?

– убедително, защото лично преживява казаното, защото се намира между свои братя по съдба; поредицата от риторични въпроси придава изключителна въздейственост на неговите думи;

– емоционално – един развълнуван оратор се изправя пред една развълнувана аудитория;

– образно, чрез множество примери от живота; особено въздействие има образът с ръката, която преди е държала левското знаме, а сега е принудена да държи лъжицата... От гърдите на героя се изтръгва болезнен вик: "Станахме баби... Ах! Братя мили!...";

– афористично; в съзнанието на читателя се запечатват три експресивни афоризъма – този, който предава цялата непоносимост на робството: "Там турците глобят, събличат, убиват, позорят и народът пици кански в робството..."; вторият, който формулира необходимостта от жертви в революционната борба: "Народ без жертви не е народ."; и третият, който дефинира понятието "хъш": "...хъш значи да се мъчиш, да гладуваш, да се биеш, с една дума, да бъдеш мъченик."

в. До какви истини се домогва Странджата?

– до истината за робството като най-голямото унижение за човека и народа и за свободата като най-висшето благо, към което трябва да се стреми всеки;

- до идеала за свобода и правда, който е в състояние да възпламени народа и да го поведе към едно ново историческо битие;
- до идеята за саможертвата пред олтара на отечеството и девиза "Свобода или смърт", който я илюстрира;
- до съзнанието за драматизма и трагизма на настоящия исторически момент, но и до една значително по-оптимистична визия за бъдещето на народа. По принцип историческият оптимизъм е една от основните черти на нашата революционна литература.

9. Смъртта на Странджата

а. Каква е обстановката в кръчмата, когато заболява Странджата?

- огнището, където весело къкри бобът, угасва;
- чашите и шулците остават немити;
- "разстройството и запустението" царуват наоколо;
- гладът принуждава редовните посетители хъшовете да си търсят прехраната другаде.

б. Защо Бръчков остава до смъртния одър на Странджата?

- за да му даде нравствена подкрепа;
- за да има кой да затвори очите му в чужда земя;

в. Как изглежда Странджата в предсмъртния си час?

- лицето му от ден на ден се "измахва" и добива смъртна бледност;
- очите му хлътват ужасно, а старите рани по бузата му посиняват, а после потъмняват;

- той говори само за битките в Стара планина и чака смъртта като своя гостенка; Бръчков го слуша с благоговение и възприема всяка негова дума като свят завет;

- единствена болка на стария поборник е, че умира в леглото, а не в Балкана с байрак в ръка.

г. Осъществява ли се пророчеството на Бръчков, вложено в думите "България няма да забрави своите храбри синове"?

- отговорът на този въпрос е нееднозначен. От една страна, всеки, който се жертва за свободата на отечеството, остава безсмъртен в паметта на своя народ. Доказателство в това отношение е и повестта "Немили-недраги", която възкресява спомена за тези достойни българи;

- от друга страна, знаем каква е съдбата на Македонски в освободена България. Мисията на писателя е да се преодолее забравата, да се реабилитира миналото.

д. Как да разбирате възгласа на Странджата "Ах, сладка е смъртта за отечеството!...?"

- като добре промислена саможертва, като девиз на едно поколение борци за свобода, обрекло себе си и своя живот на родината;
- като съзнание за достойно изпълнен човешки и патриотичен дълг;
- като илюстрация на прекрасното и трагичното в живота на голямата личност.

е. Кои са двете скъпи неща, които Странджата е съхранил в скрина си?

- мемоарът на революционния комитет от 1868 година и къс от вехто знаме, на което са останали само думите "или смърт";

- Вазов ги нарича "величествени документи", защото те са свидетелство за една героична епоха. За пореден път в повестта писателят изразява пряко своето отношение към миналото, за пореден път се смесват художествената и историческата оценка за събитията;

- особено уместно и силно звучи заветът на стария знаменосец "Вземи това от мене! Помни Странджата! Умри за България!...", с който той придружава светите реликви на миналото.

ж. Как да разбирате последното изречение на епизода "Тъй свършваха тогава предтечите на зорницата на българското освобождение"?

– ключова роля в него играе думата “тогава”, която актуализира противопоставянето между преди и сега. Преди е било времето на героите, сега, в освободената вече България, е времето на подлещите и мижитурките. “Тогаваше времето на самопожертвованията – пише Вазов в XV глава, – защото из великите страдания изникват великите героизми, както днес е епохата на дребните характери.”;

– изречението проблематизира отношението между минало и настояще и откроява на преден план любимата Вазова идея за различния мащаб на двете епохи, за тяхната ценностна несъизмеримост.

10. Преминаването на Македонски през замръзалия Дунав

а. Пейзажът в началото на епизода

– детайли: късните студове на зимата, северните ветрове; дебелият пласт лед, облякъл като в медна броня величествената река (метафора); Дунавът като бяла поляна, като естествен, създаден от памтивека мост, по който свободно минават хора и коли; водата под леда, прилична на една душа, покрита с хладнокръвно лице (метафора); малките дървени колиби по турския бряг, отдалеч приличащи на гробове;

– късен вечерен час, леден вятър духа в “пустинята”. В целия епизод Вазов многократно внушава усещането за гробовност и пустинност. Например: стъпките на Македонски “умират” в дебелия ледена кора. Вятърът пълни нощната самотия с “гробовен” шум. Той прилича на погребалната песен на мъртвец, покрит с бяла плащаница;

– коментар: пейзажът влиза в характерната си функция – да бъде психологически фон на събитието. В случая той подготвя читателя за тревогата в душата на героя, за опасностите и перипетиите, през които ще премине той, докато стигне до дома на баба Тонка в Русчук.

б. Македонски

– прилича на селянин, с гугла и влашки кожух, под който една опитна ръка може да напипа револвер;

– отдалеч погледнат, изглежда като замръзнал на поста си войник.

в. “Изведнъж” неподвижната фигура тръгва в дрезгавия мрак. Писателят често си служи с подобни резки преходи от един към друг момент в произведението. Те придават динамика на повествованието и поддържат будно любопитството на читателя

– героят върви направо, без път, като опипва леда с тояга, завършваща на края с остър бод;

– вратът и гърдите му са облени в пот, израз на горещината в душата му, която контрастира на околния студ; другото любимо Вазово средство за изображение са контрастите.

г. Пред незамръзналата ивица вода

– Македонски стои няколко минути в нерешителност. Умът му трескаво търси изход от ситуацията;

– после, сякаш обзет от някакво вдъхновение, той рязко се връща назад и се насочва към колибата. Сравнението е много ефектно. Чрез него се прониква в душевното състояние на героя, подчертават се неговата решителност и творческа находчивост в критичната ситуация.

д. Борбата с влаха и убийството. Особено важен акцент при тълкуването на този епизод са аргументацията и нравственото оправдаване на постъпката като плод на революционната неизбежност

– думите “харсъз” и “разбойник”, с които влахът се нахвърля върху Македонски. Те са израз на цялостната, непровокирана от Македонски враждебност на румънското общество към хъшовете;

– безуспешният опит на пратеника на браилските хъшове да се разбере с добро с влаха, да му плати за дъската;

– виковите към караула, които поставят в опасност не само Македонски, но и високопатриотичната мисия, с която се е заел;

– идва време да се действа решително, а Македонски умее да прави това. Той сграбчва дъската и удря с всички сили влаха, който не мръдва повече...

е. Преминаването на незамръзналата ивица

– Македонски, който от години не се е кръстил, сега вдига ръка и се прекръства. Неволният жест на внезапно обзелото го суеверие говори за огромното напрежение в душата му, когато минава по “страшния мост”. Драматизмът на преживяването тук е от изключителен порядък;

– сравнението с революционните апостоли Бенковски и Волов придава усещането за историческа достоверност на случката, разполага я в координатната система на българското.

ж. Срещата с войника в долчинката

– Македонски отново проявява съобразителност. Снишава се, като се слива с мрака на нощта, за да бъде невидим, но държи револвера си насочен напред и готов за стрелба;

– над него небето е “пепеляво, намръщено, грозно, мълчаливо, застрашително” – напълно в унисон с преживяванията на героя. Наоколо е пусто и мъртво.

з. Влизането в дома на баба Тонка

– хъшът съзнава, че сега опасността е най-голяма. Като опитен революционер той внимателно проучва обстановката, преди да влезе. Писателят намира едно много изразително сравнение: “Приличаше на един вълк, който обикаля нощем краищата на градовете.”;

– на въпроса на старата жена “Кой си?” Македонски отвръща: “Твой син.” Отговорът е признание за стореното от тази достойна българка, която е истинска майка на бунтовници, а домът ѝ е станал тяхно убежище. Тя много прилича на баба Илийца от разказа “Една българка”, макар двете да са несъпоставими естетически – едната е действителна жена, живяла в епохата на робството, другата е героиня, плод на въображението на писателя.

11. Срещата с Левски

Когато Македонски влиза в скривалището и вижда Апостола на свободата, Вазов прекъсва повествованието на най-любопитното място, а следващата XI глава, която има свое автономно място в повестта, продължава не със събитието, а с популярния портрет на Левски. Защо? Навсякъде в творчеството на Вазов Левски е представен в идеална светлина – като образец, като пример за поведение, като безсмъртна историческа личност. А Македонски, макар в X глава на повестта да се проявява като герой, притежава и редица човешки несъвършенства и нравствени недостатъци. Вазов не желае да постави на една художествена плоскост безсмъртния Левски и битово-колоритния Македонски.

Помагало по литература за изпита след 7. клас (Ангел Малинов)